

NOGIRONLIGI BO'LGAN O'QUVCHILAR UCHUN ADAPTIV MUSIQA O'QITISH METODIKALARINING ZAMONAVIY MODEL VA TEXNOLOGIYALARI

O'rmonjonov Azizbek Muhammadjon o'g'li

Namangan davlat pedagogika instituti Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlash bo'limi Ilmiy tadqiqot ishlari muhandisi

E-mail: azizbekormonjonov2@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada nogironligi bo'lgan o'quvchilar uchun adaptiv musiqa o'qitish metodikalarining zamonaviy model va texnologiyalari pedagogik va metodik jihatlari bilan yoritilgan. Tadqiqotda multimodal yondashuv, interaktiv mashg'ulotlar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) musiqiy kompetensiyalarni rivojlantirishdagi samaradorligi tahlil qilingan. Shuningdek, individualizatsiyalashgan adaptiv metodikalarning o'quvchilarning ritmik, intonatsion va ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishdagi roli, ularning ijtimoiy va emotsional moslashuviga ta'siri ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari pedagogik jarayonni optimallashtirish, maxsus tayyorlangan metodik resurslar va zamonaviy texnologiyalar yordamida o'quvchilarning musiqiy savodxonligini oshirish imkoniyatlarini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: adaptivlik, multimodal, interaktivlik, kompetensiya, ijodkorlik, musiqashunoslik, inklyuziya, pedagogika

ADAPTIVE MUSIC TEACHING METHODOLOGIES FOR STUDENTS WITH DISABILITIES: MODERN MODELS AND TECHNOLOGIES

Abstract: This article explores the pedagogical and methodological aspects of adaptive music teaching methodologies for students with disabilities. The study analyzes the effectiveness of multimodal approaches, interactive lessons, and information and communication technologies (ICT) in developing musical competencies. Furthermore, the role of individualized adaptive methods in shaping students' rhythmic, intonational, and creative abilities, as well as their social and emotional adaptation, is examined. The research results demonstrate opportunities to optimize the educational process, enhance musical literacy, and implement specially designed methodological resources and modern technologies for students.

Keywords: adaptivity, multimodality, interactivity, competency, creativity, musicology, inclusion, pedagogy

АДАПТИВНЫЕ МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ МУЗЫКЕ ДЛЯ УЧАЩИХСЯ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ: СОВРЕМЕННЫЕ МОДЕЛИ И ТЕХНОЛОГИИ

Аннотация: В статье рассматриваются педагогические и методические аспекты адаптивных методик обучения музыке для учащихся с инвалидностью. В исследовании проанализирована эффективность мультимодального подхода,

интерактивных занятий и информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в развитии музыкальных компетенций. Кроме того, изучена роль индивидуализированных адаптивных методов в формировании ритмических, интонационных и творческих способностей учащихся, а также их социальной и эмоциональной адаптации. Результаты исследования демонстрируют возможности оптимизации образовательного процесса, повышения музыкальной грамотности и внедрения специально разработанных методических ресурсов и современных технологий для учащихся.

Ключевые слова: адаптивность, мультимодальность, интерактивность, компетентность, креативность, музыковедение, инклюзия, педагогика

KIRISH

Nogironligi bo'lgan o'quvchilarni ta'lim jarayoniga samarali jalb qilish, ularning individual rivojlanish imkoniyatlarini maksimal darajada ochish zamonaviy ta'lim tizimining dolzarb vazifalaridan biridir. Xususan, musiqa ta'limi sohasida adaptiv pedagogik yondashuvlarni tatbiq etish, o'quvchilarning psixomotor va kognitiv ko'nikmalarini rivojlantirish, shuningdek, ularning ijodiy salohiyatini oshirish muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega [1].

So'nggi yillarda pedagogika va ta'lim texnologiyalari sohasida raqamli va interaktiv metodlarni qo'llash, xususan, adaptiv musiqa o'qitish modellari va texnologiyalarini ishlab chiqish istiqbollari faol o'rganilmoqda. Bu jarayon o'quvchilarning individual imkoniyatlariga moslashtirilgan o'quv dasturlarini yaratish, musiqiy qobiliyatlarni tahlil qilish va modellashtirish orqali ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi [2].

Mazkur yondashuv O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'limni inkluziv va innovatsion yo'nalishda rivojlantirishga doir qaror va farmonlarida o'z ifodasini topgan. Xususan, "Yangi O'zbekistonda barpo etishda ta'lim tizimini tubdan isloh qilish to'g'risida"gi Prezident farmoni [3] va 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida [4] nogironligi bo'lgan shaxslar uchun inkluziv ta'lim tizimini mustahkamlash, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish va sohalararo integratsiyani kuchaytirish asosiy vazifalar sifatida belgilangan.

Shuningdek, adaptiv musiqa o'qitish metodikalari va texnologiyalarini ishlab chiqish bo'yicha nazariy va amaliy tadqiqotlar, xususan, individual o'quv jarayonini modellashtirish, o'quvchining psixologik xususiyatlarini hisobga olgan pedagogik

algoritmlar va raqamli musiqiy platformalardan foydalanish masalalari ilmiy manbalarda keng yoritilgan [5][6]. Ushbu yondashuvlar nogironligi bo'lgan o'quvchilarni musiqa ta'limida samarali jalb qilish, ta'lim jarayonining individualizatsiyasini ta'minlash va ularning ijodiy rivojlanish darajasini oshirishga xizmat qiladi.

Natijada, adaptiv musiqa o'qitish metodikalari va zamonaviy texnologiyalarni integratsiyalash, pedagogik va psixologik yondashuvlarni birlashtirish orqali nogironligi bo'lgan o'quvchilarning ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli rivojlanishini ta'minlash, shuningdek, ilmiy asoslangan strategiyalarni yaratish bugungi kunda ilmiy hamjamiyat va amaliyot uchun muhim vazifa hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Nogironligi bo'lgan o'quvchilar uchun adaptiv musiqa o'qitish metodikalari sohasida so'nggi yillarda O'zbekistonlik olimlar tomonidan bir qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Xususan, pedagogika va musiqa ta'limi sohasida nogironligi bo'lgan shaxslar uchun individual yondashuvlarni ishlab chiqish va zamonaviy texnologiyalar yordamida o'quv jarayonini optimallashtirish masalalari dolzarb ilmiy muammo sifatida e'tiborga olinmoqda [7].

O.M. Islomovning "Inkluziv ta'limda musiqa pedagogikasi" nomli monografiyasida adaptiv musiqa o'qitishning nazariy asoslari, individual rivojlanish imkoniyatlarini hisobga olgan o'quv rejalarini shakllantirish usullari keng yoritilgan. Muallif adaptiv yondashuvlarning pedagogik samaradorligini oshirishda interaktiv va raqamli platformalardan foydalanish zarurligini ta'kidlaydi [8].

Shuningdek, N.R. Xasanov va Z.F. Mirzaeva "Nogironligi bo'lgan bolalar uchun musiqa ta'limi metodikasi" nomli qo'llanmasida o'quvchilarning kognitiv va psixomotor imkoniyatlariga moslashtirilgan musiqiy mashg'ulotlar modellarini ishlab chiqish amaliy tavsiyalari berilgan. Ular adaptiv o'qitish jarayonida metodik vositalarni tahlil qilish va moslashtirishning nazariy va amaliy jihatlarini keng yoritadilar [9].

Bundan tashqari, Sh.M. Yo'ldoshevning "Pedagogik texnologiyalar va inkluziv ta'lim" nomli ilmiy ishida zamonaviy pedagogik yondashuvlar, xususan, o'quvchilarning individual qobiliyatlarini raqamli vositalar orqali aniqlash va

modellashtirish metodikalari tahlil qilingan. Muallif adaptiv o'qitish jarayonida metodik innovatsiyalarni tatbiq etish orqali ta'lim samaradorligini oshirish mumkinligini ko'rsatadi [10].

Mazkur tadqiqotda quyidagi metodlar qo'llanildi:

Adabiyotlarni tahlil va sintez qilish – O'zbekistonlik olimlarning pedagogika va musiqa ta'limi bo'yicha asarlarini o'rganib, adaptiv musiqa o'qitishning nazariy va amaliy jihatlari aniqlab olindi. Bu usul orqali metodik va pedagogik yondashuvlarning samaradorligi baholandi.

Empirik tadqiqotlar – Nogironligi bo'lgan o'quvchilar uchun musiqa mashg'ulotlari amaliyotini, dars ishlanmalari va o'quv dasturlarini tahlil qilish orqali adaptiv metodikalarni qo'llash holati o'rganildi.

Pedagogik kuzatuv – Ta'lim jarayonida adaptiv musiqa mashg'ulotlarini tashkil etish va o'quvchilarning ijodiy va kognitiv rivojlanishidagi o'zgarishlarni kuzatish amalga oshirildi.

Komparativ tahlil – O'zbekiston inkluziv musiqa ta'limi tajribasi xorijiy davlatlar (Rossiya, Turkiya, Germaniya) tajribasi bilan taqqoslandi va samarali pedagogik metodikalar ajratib olindi.

Pedagogik tajriba – O'quvchilarga individual qobiliyatlarini hisobga olgan interaktiv va raqamli musiqiy mashg'ulotlar berildi. Natijalar asosida adaptiv metodikalarni yanada takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqildi.

Adabiyotlar tahlili va tadqiqot metodlari asosida shuni aytish mumkinki, nogironligi bo'lgan o'quvchilar uchun adaptiv musiqa o'qitish metodikalari nafaqat pedagogik, balki metodik va innovatsion yondashuvlar bilan boyitilishi lozim. Bu esa ta'lim jarayonida individual yondashuvni kuchaytirish, o'quvchilarning ijodiy va kognitiv salohiyatini rivojlantirish, shuningdek, metodik va texnologik yangiliklarni amaliyotga tatbiq etishga xizmat qiladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Ushbu tadqiqot davomida nogironligi bo'lgan o'quvchilar uchun adaptiv musiqa o'qitish metodikalari, zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) integratsiyasi asosida olib borildi. Eksperimental ishlar Toshkent shahridagi ixtisoslashtirilgan maktablar va bolalar musiqa maktablarida

tashkil etildi. Tadqiqot maqsadi – o'quvchilarda musiqiy kompetensiyalarni rivojlantirish, adaptiv o'quv metodikalari samaradorligini aniqlash va ularni amaliyotda qo'llash.

Eksperiment natijalari shuni ko'rsatdiki, adaptiv musiqa metodikalari qo'llanilganda o'quvchilarda musiqa bilimi va ijodiy faoliyatga qiziqish sezilarli darajada oshadi. Xususan, individual yondashuv va multimediyaviy resurslar orqali darslarni o'tkazish natijasida o'quvchilarning musiqiy ritm, intonatsiya va tembrni farqlash ko'nikmalari ortdi. Shuningdek, AKT vositalari orqali interaktiv mashg'ulotlar o'quvchilarda mustaqil ijodiy ishlarni bajarishga bo'lgan motivatsiyani kuchaytirdi.

Tahlil shuni ko'rsatdiki, adaptiv metodikalarni qo'llash o'quvchilarda musiqa bilimlarini chuqurlashtirish, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish hamda motivatsiyani oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Eksperimental guruhning yuqori natijalari shuni tasdiqlaydi: individual yondashuv va multimodal dars vositalari yordamida pedagogik strategiyalarni moslashtirish musiqiy rivojlanishning samarali mexanizmini yaratadi.

Shuningdek, olingan natijalar O'zbekistonlik olimlarning ilmiy izlanishlari bilan mos keladi. Masalan, O.M. Islomov (2020) va N.R. Xasanov & Z.F. Mirzaeva (2019) adaptiv metodikalarni qo'llash orqali nogironligi bo'lgan o'quvchilarni musiqa o'qitishda yuqori samaradorlikka erishish mumkinligini qayd etgan. Shu bilan birga, Sh.M. Yo'ldoshev (2021) multimodal va interaktiv texnologiyalarni integratsiyalash pedagogik jarayonda ijodiy va kognitiv ko'nikmalarni oshirishga xizmat qilishini ta'kidlaydi.

Biroq, tadqiqot davomida ayrim cheklovlar ham aniqlangan. Jumladan, ba'zi o'quvchilarning texnologiyalardan foydalanish malakasi pastligi yoki darslarda individual yondashuv yetarlicha amalga oshirilmasligi kuzatildi. Bu esa kelgusida metodik qo'llanmalarni boyitish, o'qituvchilarning malakasini oshirish va qo'shimcha interaktiv resurslar ishlab chiqish zaruratini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, metodik yondashuvlarni takomillashtirish orqali musiqiy va pedagogik kompetensiyalarni yanada oshirish, adaptiv musiqa o'qitishning zamonaviy modelini rivojlantirish mumkin. Natijalar shuni ko'rsatadiki, pedagogik

innovatsiyalar va AKT vositalari integratsiyasi nogironligi bo'lgan o'quvchilarda musiqiy o'rganish jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Ushbu tadqiqot natijalariga ko'ra, nogironligi bo'lgan o'quvchilar uchun adaptiv musiqa o'qitish metodikalari va zamonaviy texnologiyalar integratsiyasi ta'lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshirishi aniqlandi. Tadqiqot davomida olingan natijalar asosida quyidagi xulosalar keltirildi:

Adaptiv musiqa metodikalari musiqiy kompetensiyalarni rivojlantirishda samarali vosita ekanligi aniqlangan. Individual yondashuv, multimodal va interaktiv mashg'ulotlar orqali o'quvchilarning ritm, intonatsiya va tembrni anglash qobiliyati sezilarli darajada oshgan hamda ularning ijodiy ifoda imkoniyatlari kengaygan.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash pedagogik jarayon samaradorligini oshiradi. Eksperimental guruhda AKT vositalari yordamida amalga oshirilgan mashg'ulotlar o'quvchilarda mustaqil ijodiy ishlarni bajarishga bo'lgan motivatsiyani kuchaytirgan va musiqiy bilimlarni mustahkamlashga xizmat qilgan.

Individual yondashuv tamoyili nogironligi bo'lgan o'quvchilarning rivojlanish trayektoriyasini optimallashtirishda muhim ahamiyatga ega. Pedagogik materiallar va moslashtirilgan multimodal resurslar yordamida o'quvchilarning emotsional sezuvchanligi, musiqani anglash va ifodalash darajasi oshirilgan.

Musiqa o'qitish orqali ijtimoiy va emotsional moslashuvni ta'minlash mumkin. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, guruhli musiqiy mashg'ulotlar va ritmik interaktiv o'yinlar o'quvchilarning tengdoshlari bilan kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishga, ijtimoiy integratsiyaga va o'zini jamiyat a'zosi sifatida his qilishga yordam beradi.

Tavsiyalar:

Individualizatsiyalashgan adaptiv musiqiy metodikalarni joriy etish: Nogironligi bo'lgan o'quvchilar uchun multimodal va interaktiv o'quv yondashuvlarini shakllantirish va amaliyotga integratsiya qilish zarur.

Pedagoglarning professional kompetensiyasini rivojlantirish: Adaptiv musiqa o'qitish bo'yicha maxsus trening-modullar, ilg'or malaka oshirish kurslari va metodik qo'llanmalarni ishlab chiqish va tizimli joriy etish lozim.

Moslashtirilgan o'quv dasturlarini ishlab chiqish: Inklyuziv makonlarda ishlashga mo'ljallangan interaktiv va adaptiv o'quv dasturlarini ishlab chiqish va ularni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev. "Yangi O'zbekistonni barpo etishda ta'lim tizimini tubdan isloh qilish to'g'risida" Farmoni, 2022.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. Toshkent, 2022.
3. Tomlinson, C.A. The Differentiated Classroom: Responding to the Needs of All Learners. ASCD, 2014.
4. Hall, T. & Meyer, A. Universal Design for Learning in the Classroom: Practical Applications. Guilford Press, 2014.
5. Kavakli, M., & Yavuz, M. Adaptive Music Education for Children with Special Needs: A Pedagogical Approach. Journal of Music Education, 2020, Vol. 34(2), pp. 45–61.
6. O'zbekiston Respublikasi Xalq Ta'limi Vazirligi. Nogironligi bo'lgan bolalar uchun ta'limni inkluzivlashtirish bo'yicha uslubiy qo'llanma, Toshkent, 2021.
7. O.M. Islomov. Inkluziv ta'limda musiqa pedagogikasi. Toshkent: O'zbekiston pedagogika universiteti nashriyoti, 2020.
8. N.R. Xasanov, Z.F. Mirzaeva. Nogironligi bo'lgan bolalar uchun musiqa ta'limi metodikasi. Toshkent: Fan va ta'lim, 2019.
9. Sh.M. Yo'ldoshev. Pedagogik texnologiyalar va inkluziv ta'lim. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi nashriyoti, 2021.
10. O'zbekiston Respublikasi Xalq Ta'limi Vazirligi. Nogironligi bo'lgan bolalar uchun ta'limni inkluzivlashtirish bo'yicha metodik qo'llanma. Toshkent, 2021.